

ТАНИЛЦУУЛГА

Гэр бүлийн тухай хуулийн
шинэчилсэн найруулгын
төслийн талаар

Монгол Улсын Засгийн газрын 2016-2020 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрийн 3.4.2-т "... гэр бүлийн гишүүдийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх эрх зүйн таатай орчинг бүрдүүлнэ" гэж, Монгол Улсын Их Хурлын 2017 оны 11 дүгээр тогтоолоор баталсан "Монгол Улсын хууль тогтоомжийг 2020 он хүртэл боловсронгуй болгох үндсэн чиглэл"-ийн дагуу Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яамнаас боловсруулж, Засгийн газар 2019 оны 4 дүгээр сард Улсын Их Хуралд өргөн мэдүүлсэн. Уг хуулийн төслөөр төрөөс гэр бүлийг дэмжих чиглэлийн асуудлуудыг голчлон тусгасан байсан.

Засгийн газрын 2021 оны 4 дүгээр сарын 9-ний өдрийн хуралдааны шийдвэрээр төслийг эгүүлэн татаж, Хууль зүй, дотоод хэргийн яамнаас боловсруулахаар төлөвлөсөн.

Хууль тогтоомжийн тухай 10 дугаар зүйлийн 10.1.2 дахь заалтад заасны дагуу Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2021 оны А/236, 2022 оны А/355 дугаар тушаалаар Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл боловсруулах олон талт төлөөллийг оролцуулан ажлын хэсэг байгуулан ажилласан.

Хувийн эрх зүйн асуудлуудыг зохицуулж байгаа суурь хуулийн нэг нь 1999 онд батлагдсан Гэр бүлийн тухай хууль юм. Өөрөөр хэлбэл, гэр бүлийн эрх зүй нь иргэний эрх зүйн буюу хувийн эрх зүйн суурь харилцаа байдлаар олон улсад тодорхойлогдож байна.

Гэр бүлийн тухай хууль нь Иргэний хуулийн суурь зарчимтай төдийлөн уялдаагүй бөгөөд хэрэгжиж эхэлснээс хойших хугацаанд тус хуульд нийт 8 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан боловч эдгээр нэмэлт, өөрчлөлтүүд нь гэр бүлийн харилцаанд тулгамдаад байгаа асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн гэхээс илүүтэй салбарын харилцааг зохицуулсан буюу бусад хуулийн шинэчлэлийг дагалдан өөрчлөлт оруулсан байна.

Монгол Улсын хувьд хууль батлагдаж байсан үе буюу 1999 оноос хойш гэрлэх, гэрлэлт цуцлах, хүүхдийн эрх, хууль ёсны эрх ашиг хөндөгдөх, зөрчигдөх, сэргээх зэрэг харилцаа ихсэж байгаа бөгөөд үүнээс үүсэх үр дагаврыг төдийлөн нарийвчлан зохицуулаагүй байна.

Тухайлбал, Монгол Улсад гэр бүлийн маргааныг оновчтой шийдвэрлэх, гэр бүлийн гишүүдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах асуудал нэн чухал болоод байна. Шүүхийн шийдвэрийн тоо, баримтаас дурдвал 2020 онд 53678, 2021 оны эхний хагаст 20602 иргэний хэрэг шийдвэрлэснээс Гэр бүлийн тухай хуулиар 2020 онд 4732, 2021 оны эхний хагаст 2085 хэрэг шийдвэрлэсэн нь нийт хэргийн 10.1 хувийг эзэлж байна¹.

Монгол Улс одоогийн байдлаар 595 олон талт гэрээнд нэгдэн орсноос гэр бүлийн харилцаа, гэр бүлийн дундын эд хөрөнгийн эрхийг ханган хамгаалахаар Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, Эдийн

¹ Шүүхийн ерөнхий зөвлөл. Монгол Улсын шүүхийн тайлан. УБ., 2020. 2021 оны эхний хагас жил.

засаг, нийгэм, соёлын олон улсын пакт, Хүүхдийн эрхийн тухай конвенц, Сайн дурын үндсэн дээр гэрлэх болон гэрлэх нас, гэрлэлтийг бүртгэх тухай конвенци зэрэгт нэгдэн орж, соёрхон баталжээ.

Бусад улсын жишгээс үзэхэд, гэр бүлийн хөрөнгийн эрх буюу гэрлэгчдийн дундаа хэсгээр өмчлөх, эсхүл хамтран өмчлөх эд хөрөнгийн эрхийн зохицуулалтыг сайжруулах, түүнчлэн хүйс солиулах нь гэрлэлтэд ямар үр дагавар үүсгэх, тээгч эхээр хүүхэд тээлгэх, зохиомлоор үр суулгах гэх зэрэг шинэлэг асуудлуудыг хууль тогтоомжоороо зохицуулж байна.

Иймд гэр бүлийн харилцааг олон улсын жишигт нийцүүлэх, шинээр үүсэж байгаа харилцааг зохицуулах, орхигдсон буюу хийдлийг арилгах зорилгоор хуулийн төслийг боловсрууллаа. Ингэхдээ хүүхэд, жирэмсэн болон хөхүүл эмэгтэй, эсхүл бага насны хүүхэдтэй, өрх толгойлсон эцэг, эх, хөгжлийн бэрхшээлтэй, ахмад настан, хөдөлмөрийн чадваргүй гэр бүлийн гишүүний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг тэргүүн ээлжинд хамгаалах зарчмыг баримтатлаа.

Хуулийн төслийг Чех, Польш, ОХУ, Исланд, Шинэ-Зеланд, БНСУ, Япон, ХБНГУ, БНХАУ, Канад, Финлянд зэрэг улсуудын гэр бүлийн харилцааг зохицуулсан хууль тогтоомж болон Монгол Улсын шүүхийн статистик тоо, судалгаанд үндэслэсэн.

Хуулийн төсөлд зарчмын шинжтэй дараах зохицуулалтыг тусгалаа. Үүнд:

Гэр бүлтэй адилтгах харилцаа буюу хамтран амьдрагч

Зарим улсад гэрлэлтээ бүртгүүлээгүй боловч хамтран амьдарч байгаа харилцаа буюу (Defacto)-г хүлээн зөвшөөрч, тэдгээрийн эрх зүйн байдлыг тодорхойлсон байна. Гэрлэлтээ бүртгүүлээгүй боловч хамтран амьдрах хэлбэр нь эдийн засаг болон бусад хэрэгцээг хангах, гэр бүлийн зарим үүргийг гүйцэтгэдгээрээ гэр бүлийн төлөв байдалтай төстэй харилцаа гэж үздэг.

Тухайлбал, БНСУ-ын хуулиар гэр бүл болсныг хүлээн зөвшөөрөх хууль зүйн үндэслэл нь тус улсын Иргэний хуулийн 812.1-д заасны дагуу Гэр бүлийн бүртгэлийн тухай хуульд заасны дагуу бүртгүүлснээр бий болно гэж хуульчилсан байдаг. Шүүх энэхүү хуулийг практикт тайлбарлан хэрэглэхдээ дээрх хуульд заасны дагуу холбогдох бүртгэлд гэрлэлтийн байдлаа бүртгүүлээгүй боловч гэр бүлийн хэлбэрийг агуулан, цаашид гэрлэлтээ бүртгүүлэх зорилгоор нэг хаяг дээр хамтын хөрөнгө бий болгон амьдарч байгаа тохиолдолд гэр бүл болсон гэж үздэг байна.

БНСУ дээрх харилцаанаас үүсэх хууль зүйн үр дагаврын хувьд хамтын амьдралаа дуусгавар болгох тохиолдолд бусад гэр бүлийн нэгэн адил дундын өмчлөлийн эд хөрөнгөө эн тэнцүү хуваах, хүүхдийн эрхийн асуудлыг хуулийн дагуу шийдвэрлүүлдэг байна. Гэвч гэрлэлтээ бүртгүүлээгүй хосуудын хэн нэг нь нас барсан тохиолдолд хосуудын хамтын оролцооны үр дүнд бий болсон дундын эд хөрөнгийг үлдсэн хамтран амьдрагч нь эд хөрөнгө хуваах болон өв залгамжлалын аль ч хэлбэрээр өмчлөх боломжгүй байна.

Манай улсын хувьд Гэр бүлийн тухай хуульд хамтран амьдрах хэлбэр, түүнтэй холбоотой эрх зүйн зохицуулалтыг тусгаагүй. Харин Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд “энэ хуулийн зохицуулалтад гэрлэлтээ хуульд заасны дагуу төрийн эрх бүхий байгууллагад бүртгүүлээгүй боловч хамтын амьдралтай байгаа хүмүүс... нэгэн адил хамаарна” гэж хамтран амьдрагчдын талаар зохицуулсан байна.

2014-2022 оны хооронд эцэг, эх нь гэрлэлтээ бүртгүүлээгүй буюу хамтран амьдарч байх хугацаанд нь 22924 хүүхэд шинээр мэндэлсэн байна². Энэхүү тоо баримтаас үзэхэд хамтран амьдрах (Defacto) хэлбэр түгээмэл гэж үзэж байна. Манай улсын хувьд гэрлэлтээ бүртгүүлээгүй боловч хамтран амьдарч байгаа хүмүүсийн эрх, үүргийг тодорхойлох цаашлаад эд хөрөнгө хуваах, хүүхэд асрамжлалын маргаан үүсэх тохиолдолд үүсэх үр дагаврыг зохицуулах эрх зүйн зохицуулалт байхгүй байна.

Иймд хуулийн төсөлд хамтран амьдрагчийг тодорхойлж, тэдгээрийн хамтын амьдралын явцад болон хамтын амьдрал дуусгавар болох тохиолдолд эдлэх эрх, хариуцах үүрэг, мөн ийм харилцаанаас төрсөн хүүхдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах зэрэг зохицуулалтыг тусгалаа.

Гэрлэгчдийн эрх, үүрэг

Шүүхийн шийдвэрийн цахим сангаас, 2017 онд шийдвэрлэсэн, гэрлэлт цуцалсан шүүхийн шийдвэрүүдээс 50 шийдвэрийг түүвэрлэж, гэрлэлт цуцлах болсон шалтгааныг судлан үзэхэд, таарамжгүй харилцаа 32 буюу 64%, гэр бүлээс гадуурх харилцаа тогтоосон 10 буюу 20%, архидалт 5 буюу 10%, тусдаа амьдарч байгаа 2 буюу 4%, гэр бүлийн хүчирхийлэл 1 буюу 2%-ийг тус тус эзэлж байна. Харин 2022 онд шийдвэрлэсэн, гэрлэлт цуцалсан шүүхийн шийдвэрүүдээс мөн 50 шийдвэрийг түүвэрлэн авч үзэхэд, гэрлэлт цуцлах болсон шалтгаанд таарамжгүй харилцаа 38 буюу 76%, архидалт 6 буюу 12%, тусдаа амьдарч байгаа 4 буюу 8%, гэр бүлээс гадуурх харилцаа 1 буюу 2%, мөн гэр бүлийн хүчирхийлэл 1 буюу 2%-ийг тус тус эзэлсэн болно. Тодруулбал, гэрлэлт цуцлах шалтгааны дийлэнх хувийг гэрлэгчид хоорондын таагүй харилцаа болон гэр бүлээс гадуурх харилцаа эзэлж байна.

Иймд хуулийн төслөөр гэрлэгчдийн эрх, үүргийг нарийвчилж, зохицууллаа.

Гэрлэгчдийн байгуулах гэрлэлтийн гэрээ

Гэр бүлийн дундын эд хөрөнгийн эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд гэрлэгчдийн эд хөрөнгийн гэрээний зохицуулалт анх Франц, Англи зэрэг улсаас үүсэлтэй гэж судлаачид үздэг ба эмэгтэйчүүдийн болон түүний садангийнханд гэрлэлтээс өмнөх хөрөнгийг захиран зарцуулах, өмчлөх, эсхүл ашиг орлогын хувь хүртэх эрхийг харилцан тохиролцон баталгаажуулах шаардлага үүсжээ³.

Гэрлэлтийн гэрээ нь гэрлэгч тус бүрээс өрхийн төсөв, зардлыг хариуцах журам, гэрлэлтийг цуцалсан нөхцөлд ногдох эд хөрөнгийг тодорхойлох, эд хөрөнгийн эрхтэй холбогдсон бусад нөхцөлийг иргэний хуульд нийцүүлэн байгуулах иргэний эрх зүйн гэрээ⁴ юм. Нөгөөтэйгүүр, Англо-саксоны эрх зүйн бүлтэй зарим улсад гэрлэлтийн гэрээгээр эд хөрөнгийн харилцааг зохицуулахаас гадна, мөн амины харилцааг зохицуулж байгаа жишиг байна. Гэрлэлтийн гэрээг БНСУ, Япон, ОХУ, ХБНГУ зэрэг улсууд хууль тогтоомжоороо зохицуулж байна.

² О.Отгонтуяа, О.Амарсайхан. “Монгол улсын гэр бүлийн хууль, түүний хэрэгжилт” УБ., 2009. 60 дахь тал

³ Монгол Улсын Их Сургуулийн Хууль зүйн сургуулийн Олон улсын эрх зүйн тэнхим. Судалгааны илтгэлийн эмхтгэл. УБ., 2006. 41-44 дэх тал. Дам эшлэл

⁴ С.Нарангэрэл, “Хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг”, УБ 2021 он, 101-р тал.

Манай улсын хувьд 1926 оны анхны Иргэний хуульд “Эр, эм хоёр аливаа хогшлын тухай засварт хууль ёсоор гэрээ, хэлэлцээр байгуулж болмой”⁵ гэж заасан нь тухайн үед гэрлэгчдийн эд хөрөнгийн гэрээ байгуулах эрх зүйн боломж байсныг гэрчилж байна. Харин үүнээс хойших 1963, 1994 оны Иргэний хууль, 1956, 1973 оны Гэр бүлийн тухай хуулиудад энэ талаар зохицуулалт байгаагүй байна.

Харин 2002 оны Иргэний хуульд гэрлэгчдийн эд хөрөнгийн гэрээний зохицуулалтыг тусгасан байна. Иргэний хуулийн 125 дугаар зүйлийн 125.2 дахь хэсэгт “Гэрлэгчдийн хөрөнгийн эрхийн зарим харилцааг гэрээгээр зохицуулж болно” гэж, мөн хуулийн 132 дугаар зүйлийн 132.1 дэх хэсэгт “Гэрлэгчид гэрлэгч тус бүрээс өрхийн төсөв, зардлыг хариуцах журам, гэрлэлтийг цуцалсан нөхцөлд ногдох хөрөнгийг тодорхойлох, хөрөнгийн эрхтэй холбогдсон бусад нөхцөлийг энэ хуульд нийцүүлэн байгуулсан гэрээний үндсэн дээр зохицуулж болно” гэж тус тус заасны дагуу гэрлэгчид хооронд гэрээ байгуулах боломж байгаа хэдий ч гэрлэгчид төдийлөн түгээмэл байгуулахгүй байна. Өөрөөр хэлбэл, гэрлэлтийн гэрээ гэх нэр томъёог хэрэглэдэггүй, мөн энэхүү гэрээг Гэр бүлийн тухай хуульд тухайлан тодорхой тусгаагүй байгаа нь түүнийг түгээмэл хэрэглэхэд саад учруулж байна гэж үзэж байна.

Иймд хуулийн төсөлд гэрлэлтийн гэрээний талаар шинэ зохицуулалтыг тусгасан бөгөөд тус гэрээгээр гэрлэгчдийн эрх ашгаа хамгаалах, гэр бүлийн харилцаанд мөн гэрлэлт цуцалсан тохиолдолд эд хөрөнгийн эрхээ хамгаалах боломжийг бий болгосон. Гэрээгээр зохицуулагдах асуудлуудаас гадна, хууль тогтоомжид заасан зайлшгүй биелүүлэх шаардлагатай үүргээ хэрэгжүүлэхгүй байх нөхцөлийг гэрээнд тусгахыг хориглохоор тусгаад байна. Тухайлбал, хөгжлийн бэрхшээлтэй эхнэр, нөхөр, хүүхдээ тэжээн тэтгэхгүй байх агуулгыг гэрлэлтийн гэрээгээр тусгахгүй байхаар зохицуулсан. Мөн гэрлэгчид гэрлэлтийн гэрээгээр эд хөрөнгийн эрх үүсэх, шилжүүлэх, дуусгавар болох, хязгаарлахаар зохицуулсан, эсхүл ийм харилцаа агуулсан бол зохих журмын дагуу хөрөнгийн төрлөөс хамаарч Бүртгэлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагад бүртгүүлэх зохицуулалтыг нэмж тусгасан. Түүнчлэн гэр бүлийн гишүүд, гэрлэгчид эд хөрөнгө эзэмших, өмчлөх эрхийг Иргэний хуульд заасантай уялдуулж баталгаажуулсан.

Гэрлэлт дуусгавар болох

Сүүлийн 5 жилийн хугацаа (2017-2021 он)-нд Гэр бүлийн хуулийн дагуу хянан шийдвэрлэсэн хэргийн 60.4 хувь буюу 14021 хэрэг гэрлэлт цуцлах нэхэмжлэлийг шийдвэрлэсэн. Мөн 2010 онд гэрлэлт цуцалсан тоог 2021 оны тоотой харьцуулахад 58 хувиар өссөн байна. Иймд гэрлэлт цуцлах харилцаанаас үүсэх үр дагаврыг сайтар тооцох, гэрлэгчид болон хүүхдийн эрх, ашгийг хамгаалах зохицуулалтыг нарийвчлан зохицууллаа.

Мөн хуулийн төсөлд гэрлэлт цуцлах тусгай журамд гэрлэгчид эвлэрэх боломжгүй, эсхүл гэрлэгчийн байнгын хүчирхийлэл дарамтаас болж гэр бүлийн гишүүдийн амь нас, эрүүл мэнд болон хүүхдийн хүмүүжилд ноцтой аюул, хор уршиг учирч болзошгүй, эсхүл учирсан нь тогтоогдсон, эсхүл эхнэр, нөхөр хоёрын хэн нэг нь сураггүй алга болсон, эсхүл эрх зүйн чадамжаа хязгаарлуулсан, эсхүл гурваас доошгүй жилээр

⁵ Сүхбаатар З. Оюундэлгэр П. Монгол Улсын Иргэний хуулиуд, нэмэлт өөрчлөлтүүд (1926, 1952, 1963, 1994, 2002). УБ., 2002., 27 дахь тал.

хорих ялаар шийтгүүлсэн тохиолдолд эхнэр, нөхөр хоёрын хэн нэгний хүсэлтээр шүүх эвлэрүүлэх арга хэмжээ авахгүйгээр гэрлэлтийг цуцалж болохоор тусгалаа.

Монгол Улсын хэмжээнд 2022 оны байдлаар хүйсээ солиулсан нэг тохиолдол иргэний бүртгэлийн байгууллагад бүртгэгдсэн бөгөөд тийм нөхцөл цаашид гарах магадлалтай тул гэрлэгч хүйсээ өөрчилсөн тохиолдолд Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасантай нийцүүлж гэрлэлт дуусгавар болохоор хуулийн төсөлд тусгалаа.

Мөн Монгол Улсад хүсэл зоригийн эсрэг гэр бүл болохыг завдсан гомдол, мэдээллүүд байдаг тул энэхүү үйлдлээр гэрлэлт батлуулсныг нь эрх бүхий байгууллагаар нотлуулсан тохиолдолд гэрлэлтийг хүчингүйд тооцохоор зохицууллаа.

Гэрлэлт хүчингүйд тооцуулах нэхэмжлэлийн нэг тал нь эрх зүйн чадамжгүй хүн байх магадлал байдаг байна. Иймд гэрлэлт хүчин төгөлдөр бус гэж шүүхээр тооцуулах нэхэмжлэлд эрх зүйн чадамжгүй хүнийг төлөөлөх асуудлыг тусгасан.

Түүнчлэн гэрлэгчдийн хэн нэг нь хүчин төгөлдөр бус гэж тооцогдох үндэслэлийг нууж, эсхүл хууран мэхэлж гэрлэсэн гэрлэлт нь хүчин төгөлдөр бус тооцогдох тохиолдолд өөрийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлоо хамгаалуулахаар шүүхэд нэхэмжлэл гаргаж болохоор зохицууллаа. Мөн гэрлэлтийг хүчин төгөлдөр бус гэж тооцсоноос шалтгаалж гэрлэгчийн болон хүүхдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол зөрчигдсэн гэж үзвэл хохирлыг буруутай этгээдээс шаардах эрхийг баталгаажууллаа.

Нөхөн үржихүйн туслах аргыг ашиглаж хүүхэдтэй болох

Сүүлийн жилүүдэд гэрлэлт, төрөлтийн нас оройтож, бэлгийн замаар дамжих халдвар, халдварт өвчний гаралт, үр хөндөлт нэмэгдэж байгаа нь үргүйдлийн тохиолдлыг нэмэгдүүлж байна.⁶

Үргүйдлийн үр дагавар зөвхөн гэр бүлийн асуудлаар хязгаарлагдахгүй ба тухайн улс орны хүн амын өсөлтөд нөлөөлдөг. Үргүйдэл нь стресс, сэтгэл гутрал зэрэг сэтгэл зүйн асуудлаас гадна гэр бүлийн хүчирхийлэл, гэрлэлт цуцлах зэрэг сөрөг үр дагавар бий болгох эрсдэлтэй байна.⁷

Бусад улсын туршлагаас үзэхэд, тээгч эх, донорын зохицуулалтыг гэр бүлийн эрх зүйн хүрээнд зохицуулж эхэлсэн байна. Тухайлбал, Чех, ОХУ-ын хуулиар нөхөн үржихүйн туслах аргыг ашигласны үр дүнд төрсөн хүүхдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалсан байна. Кембрижийн Их сургуулиас тээгч эхээр хүүхэд тээлгэж төрүүлэх харилцааг хүлээн зөвшөөрдөг болон зөвшөөрдөггүй орнуудын судалгааг⁸ гаргасан бөгөөд судалгаанаас үзэхэд ихэнх улс орнууд ашгийн бус хүмүүнлэгийн зорилгоор тээгч эх болох, тээгч эхээр хүүхэд тээлгэж төрүүлэх харилцааг хуульчилсан бол Хятад, Герман, Итали, Япон, Франц, Турк зэрэг орнууд хүлээн зөвшөөрдөггүй байна.

Манай улсын нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийг асуудлыг Донорын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.15 дахь заалтад ““донор бэлгийн эс” гэж өөр хүний эр, эм бэлгийн

⁶ Нөхөн үржихүйг дэмжих зохицуулалтын тухай хуулийн төслийг боловсруулах хэрэгцээ, шаардлагыг урьдчилан тандан судлах үнэлгээний тайлан., хуудас 2.,

⁷ Мөн энд.,

⁸ Улсын их хурлын тамгын газрын Судалгааны эмхэтгэл “Тээгч эхээр хүүхэд тээлгэж, төрүүлэх харилцаа: Монгол улс болон гадаад орнуудын туршлага, эрх зүйн зохицуулалт” харьцуулсан судалгаа 2017 онд, хуудас 303 бүтэн,

эсийг”, мөн зүйлийн 3.1.16 дахь заалтад ““тээгч эх” гэж бусдын үр хөврөлийг тээж, хүүхэд төрүүлэх эмэгтэйг”, мөн хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.5 дахь хэсэгт “Эрүүл мэндийн шалтгаанаар өөрөө жирэмслэх, ураг тээх, хүүхэд төрүүлэх чадваргүй нь эмнэлгийн дүгнэлтээр тогтоогдсон эмэгтэйг тээгч эхээр дамжуулан хүүхэдтэй болохыг зөвшөөрнө.” мөн зүйлийн 18.7 дахь хэсэгт “Донор бэлгийн эс ашиглах, үр хөврөлийг шилжүүлэн суулгах, тээгч эхэд үзүүлэх тусламж, үйлчилгээний журам, талуудын хооронд байгуулах гэрээний загварыг эрүүл мэндийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүн батална.” гэж тус тус тусгасан байна. Гэвч энэхүү аргыг ашиглах зохицуулалт, үүнээс үүсэх үр дагавар, мөн төрсөн хүүхдийн эрх, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах зохицуулалт байхгүй байна. Тухайлбал, энэхүү аргыг ашигласны үр дүнд төрсөн хүүхдийн эцэг, эхийг тогтоох зохицуулалт байхгүй байна.

Иймд тээгч эх, үрийн донор гэх мэт нөхөн үржихүйн туслах аргыг ашиглах гэрээ байгуулах, үүний үр дүнд төрсөн хүүхдийн эцэг, эхийг тогтоох харилцааг шинээр тусгалаа.

Эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчийн үүрэг, хариуцлага

2021 оны байдлаар гэр бүлийн орчноос байнга болон түр хугацаагаар тусгаарлагдаж асрамж, халамжийн газарт 1069 хүүхэд амьдарч байгаа бөгөөд хараа хяналтгүй 97, гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн 92, бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн 278 хүүхэд байна. Энэ нь хүүхдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах, зөрчигдсэн тохиолдолд шаардах боломжийг хангах, эцэг, эхийн эрх, үүрэг, хариуцлагыг тодорхой болгох зохицуулалт шаардлагатайг харуулж байна.

Хуулийн төсөлд эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчийн үүрэг, хариуцлагыг нарийвчлан зохицуулсан ба хүүхдээс тусдаа амьдарч байгаа эцэг, эхийн үүрэг хариуцлагыг **coparentalité** буюу хамтын, тэгш зарчмыг баримтлан тодорхой тусгасан.

Канад, Литва, Финлянд зэрэг улсуудад хүүхдийн өөрийн хөрөнгийг гэр бүлийн дундын хөрөнгөөс зааглан тодорхойлж, асран хамгаалагч харгалзан дэмжигч нь тодорхой хязгаартай эсхүл зөвшөөрлийн дагуу захиран зарцуулахаар хуульчилсан байна. Тухайлбал, Литвад хүүхдийн хөрөнгийг эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч нь узурфрукт эрхээр захиран зарцуулж байна. Иймд хүүхдийн эд хөрөнгийн харилцаа, эцэг, эхийн эрхийн хязгаарлалтыг хуулийн төслөөр зохих хэмжээнд зохицуулсан.

Түүнчлэн эрсдэлт нөхцөлд байгаа хүүхдийг гэр бүлдээ авч асран хүмүүжүүлж буй гэр бүл (Foster family/асралт гэр бүл)–ийн харилцаа байхыг энэ хуулиар хүлээн зөвшөөрч, уг харилцааг гэрээгээр зохицуулах, асран хамгаалалт, харгалзан дэмжлэгт байгаа хүүхдийн эд хөрөнгийг зарцуулах, хамгаалах, тэтгэмж, тэтгэлэг түүнтэй адилтгах орлогыг зарцуулалтад хяналт тавих зэргийг энэхүү хуулийн төслөөр зохицуулахаар тусгасан бөгөөд бусад нарийвчилсан зохицуулалтууд Хүүхэд хамгааллын тухай хуулийн хүрээнд хэрэгжихээр тусгалаа.

Эцэг, эх байх эрхийг хасах хязгаарлах

Сүүлийн 5 жилд эцэг, эх байх эрхийг хассан 81 шүүхийн шийдвэр гарсан нь харьцангуй өндөр үзүүлэлт бөгөөд шүүхийн шийдвэрийн үр дүнд хүүхдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол зөрчигдөх нөхцөл үүсэж байна. Иймд үүнээс үүсэх үр дагаврыг тооцоолох, хүүхдийн эрх ашгийг хамгаалах, эцэг, эх байх эрхийг хассан тохиолдолд

түүнийг буцаан сэргээх, эсхүл эрхийг нь тодорхой хугацаагаар хязгаарлах зэрэг оновчтой зохицуулалтууд хангалтгүй байна.

НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн конвенцын гишүүн улсууд хүүхдийн дээд ашиг сонирхлыг хангах зорилгоор эрх бүхий байгууллага, шүүхээс зохих хууль журмыг үндэслэн шийдвэр гаргаснаас бусад тохиолдолд хүүхдийг хүсэл зорилгынх нь эсрэг эцэг, эхээс нь салгахгүй байх үүрэг хүлээнэ гэж заажээ. Ийм төрлийн шийдвэрийг эцэг, эх хүүхдэдээ хэрцгийгээр харьцах, анхаарал халамжгүй орхих зэрэг тохиолдолд гаргадаг байна. Мөн ХБНГУ-ын Үндсэн хуулийн дагуу эцэг, эх байх эрх нь чухал үндсэн эрхүүдийн нэг учраас эцэг, эх байх эрхийг хасах, хязгаарлах асуудалд өндөр босго, шалгуурыг тавьдаг. Хүүхэд, залуучуудын асуудал эрхэлсэн төрийн байгууллага хүүхдийг гэр бүлээс нь хураан авч өөр гэр бүл, хүмүүс, байгууллагад шилжүүлэхээс өмнө хүүхдийн сайн сайхны төлөө ямар арга хэмжээ авч болох цаашид хэрхэх талаар нухацтай судалж үздэг байна. Үүний дараа эцэг, эхийн эрхийг хязгаарлах, хасах эсэх талаар шийдвэр гаргадаг байна.

Иймд эцэг, эх байх эрхийг хязгаарлах, хасах нөхцөл, түүнээс үүсэх үр дагаврыг ялгаж, жигдрүүлж, дахин найруулсан байна. Тухайлбал, хязгаарласан асуудлыг хүчингүйд тооцох гэснийг дуусгавар болгох, зарим хассан тохиолдолд сэргээхгүй байх, эрхийг дуусгавар болгох, сэргээхдээ сургалтад хамруулах зэрэг асуудлыг зохицууллаа. Өөрөөр хэлбэл, эцсийн арга хэмжээ нь эцэг, эх байх эрхийг нь хасах шийдвэр гаргадаг байхаар хуулийн төсөлд тусгалаа.

Хүүхдийн тэтгэлэг

Хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулах хэргийн хувьд, 2018 онд өмнөх оноосоо 90 хэргээр олон буюу 9.4% хувиар, 2020 онд өмнөх оноосоо 286 хэргээр буюу 27% хувиар тус тус өссөн буюу жилээс жилд нэмэгдсэн үзүүлэлттэй байна.⁹

Хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулах хэргийг шүүх хянан шийдвэрлэхдээ нэхэмжлэлийн шаардлагад тусгасан эсэхээс үл хамаарч гэрлэлт цуцлах маргааныг шийдвэрлэхдээ хүүхдийн тэтгэмжийн асуудлыг давхар шийдэж байгаа эсэхийг авч үзвэл:

Хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулах хэргийг шүүх хянан шийдвэрлэхдээ нэхэмжлэлийн шаардлагад тусгасан эсэхээс үл хамаарч гэрлэлт цуцлах маргааныг шийдвэрлэхдээ хүүхдийн тэтгэмжийн асуудлыг давхар шийдэж байгаа эсэхийг авч үзвэл:

- 2017 оны шүүхийн шийдвэрүүдээс түүвэрлэн, гэрлэлт цуцлуулах нэхэмжлэл гаргахдаа хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулах талаар давхар нэхэмжлээгүй 50 шүүхийн шийдвэрийг судалж үзэхэд, 10 шийдвэр буюу 20% нь хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулахаар шийдвэрлэж, 40 шүүхийн шийдвэр буюу 80% нь хүүхдийн тэтгэлгийг шийдвэрлээгүй гаргасан байна.
- 2022 оны шүүхийн шийдвэрүүдээс түүвэрлэн, гэрлэлт цуцлуулах нэхэмжлэл гаргахдаа хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулах талаар давхар нэхэмжлээгүй 50 шүүхийн шийдвэрийг судалж үзэхэд, хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулж шийдвэрлэсэн 5 шүүхийн шийдвэр буюу 10%, 45 шүүхийн шийдвэр буюу

⁹ Гэр бүлийн харилцаанаас үүссэн зарим төрлийн иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэрийн дүн шинжилгээ, 19 дэх тал.

нийт шүүхийн шийдвэрийн 90% нь хүүхдийн тэтгэлгийг шийдвэрлэлгүй гаргасан байна¹⁰.

Хүүхдийн тэтгэлгийг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн мэдээллээс үзэхэд 50 гаруй хувь огт төлөгддөггүй байна. Үндэсний статистикийн хорооны мэдээллээр¹¹ 2021 оны 12 сарын 31-ний байдлаар тэтгэлэг авагч нийт 13886 хүүхэд байгаагаас 9739 хүүхэд тэтгэлгээ авч чадаагүй байгаа ба тэтгэлгийн хэмжээгээр тооцвол 6,606.2 сая төгрөг төлөгдөөгүй байна.

Манай улсын хувьд тэтгүүлэгч буюу хүүхдийн амьдарч байгаа бүс нутагт тогтоосон амьжиргааны доод түвшний хэмжээнээс тодорхой хувиар тооцон тэтгэлгийн хэмжээг тогтоож байна. Иргэд, олон нийтийн зүгээс хүүхдийн тэтгэлгийн хэмжээ хэт бага буюу хүүхдийн хэрэгцээнд хүрэлцэхгүй байх, нөгөө талаас тэтгэлэг төлөгчийн орлоготой уялдахгүй байна гэсэн шүүмж гарч байна.

ХБНГУ, Англи, БНСУ, Япон зэрэг улсын жишгээс үзэхэд, тэтгэлэг тогтоох тусгай аргачлалтай бөгөөд тэтгэлгийн хэмжээг хүүхдийн нас, амьжиргааны өртөг, зардал зэрэг хэд хэдэн хүчин зүйлсийг харгалзан тэтгэлэг төлөгчийн орлого, нөхцөл байдалтай уялдуулж тэтгэлэг авагч тус бүрд өөр өөр байдлаар тогтоож байна. Мөн хүүхдийн тэтгэлгийн харилцааг зохицуулсан гэрээ байгуулж болохоор зохицуулсан байна.

Иймд **“frequent, continuing and meaningful” зарчмын дагуу** шүүх гэрлэлт цуцлах шийдвэрийг гаргахдаа нэхэмжлэлийн шаардлагаас үл хамаарч хүүхдийн тэтгэлгийн асуудлыг заавал хамтад нь шийдвэрлэхээр зохицуулсан. Мөн гэрлэлт цуцлалт, дуусгавар болсон харилцаанд хүүхэд болон гэр бүлийн гишүүдийн авах тэтгэлгийн хэмжээг өөрчилж тэтгэлэг авагч болон тэтгэлэг төлөгчийн нөхцөл байдалтай уялдуулж эрх бүхий байгууллагаас батлах аргачлалын дагуу шүүх шийдвэрлэхээр шинэ зохицуулалтыг тусгалаа.

Үрчлэлт

Иргэний бүртгэлийн байгууллагын мэдээллээр 2017 оноос 2022 оны 3 дугаар сар хүртэл хугацаанд 7596 хүүхэд дотоодод үрчлүүлсэн бол Монгол Улсын харьяат нийт 274 хүүхэд гадаадын иргэдэд үрчлэгдсэн байна.

Шүүхийн шийдвэрийн цахим сангаас, хүүхэд үрчилснийг хүчингүйд тооцсон 2017-2021 оны шүүхийн шийдвэрүүдийг авч үзэхэд, 2017 онд 97 шүүхийн шийдвэр, 2018 онд 12 шүүхийн шийдвэр, 2019 онд 11 шүүхийн шийдвэр, 2020 онд 12 шүүхийн шийдвэр, 2021 онд 9 шүүхийн шийдвэр байв. Эдгээр шүүхийн шийдвэрээс 2018-2021 оны шүүхийн шийдвэрүүдийг хамруулж, хүүхэд үрчилснийг ямар үндэслэлээр шүүх хүчингүйд тооцсоныг тодруулахад:

-2018 онд нийт 12 шүүхийн шийдвэрээс 11 буюу 91.6% хувь нь Гэр бүлийн тухай хуулийн 61.2-т заасан “бусад үндэслэл”-ээр хүүхэд үрчилснийг хүчингүйд тооцож, 1 шүүхийн шийдвэр нь хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон;

-2019 оны нийт 11 шүүхийн шийдвэрээс 9 буюу 81% хувь нь мөн “бусад үндэслэл”-ээр хүүхэд үрчилснийг хүчингүйд тооцож, 1 шүүхийн шийдвэр нь хэргийг хэрэгсэхгүй болгож, үлдсэн 1 шүүхийн шийдвэрээр хэргийг түдгэлзүүлсэн;

¹⁰ Мөн тэнд, 19 дэх тал

¹¹ https://1212.mn/mn/statistic/statcate/573071/table-view/DT_NSO_2300_043V1

-2020 онд нийт 12 шүүхийн шийдвэрээс 3 шүүхийн шийдвэр нь Гэр бүлийн тухай хуулийн 61.1-т заасан үндэслэлээр, үлдсэн 9 шүүхийн шийдвэр буюу 75% хувь нь “бусад үндэслэл”-ээр хүүхэд үрчилснийг хүчингүйд тооцож шийдвэрлэсэн;

-2021 онд 9 шүүхийн шийдвэрээс 1 нь Гэр бүлийн тухай хуулийн 57.2-т заасан үндэслэлээр шийдвэрлэж, 1 шүүхийн шийдвэр нь хэргийг хэрэгсэхгүй болгож, үлдсэн 7 шүүхийн шийдвэр буюу 77% хувь нь “бусад үндэслэл”-ээр хүүхэд үрчилснийг хүчингүйд тооцож тус тус шийдвэрлэсэн үзүүлэлт гарсан.

Дээрх мэдээллээс үзэхэд, хүүхэд үрчилснийг хүчингүйд тооцсон 2018-2021 оны шүүхийн шийдвэрүүдийн дийлэнх нь Гэр бүлийн тухай хуулийн 61.2-т заасан “бусад үндэслэл”-ээр үрчлэлтийг хүчингүйд тооцсон байна. Нийт түүвэрлэсэн шүүхийн шийдвэрүүдээс авч үзэхэд “бусад үндэслэл”-ээр гэдэгт дараах үндэслэлийг нэхэмжлэлийн шаардлагад дурдсан байв. Үүнд: гадаад улсад ажиллаж сурч ирээд хүүхдээ өөр дээрээ буцааж авах болсон, эцэг, эх нь хүүхдээ өөрийн асрамжид авах болсон, үрчлэгч өндөр насанд хүрсэн, эсхүл нас барсан зэрэг шалтгаан багтана.

Бусад улсын туршлагаас үзэхэд, хүүхэд үрчлүүлэх асуудал нь хүүхдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хөндөж байдаг харилцаа гэж үзэн хуулиар зохицуулж байна.

Иймд хуулийн төсөлд хүүхэд үрчлэлтийн мэдээллийн сан хөтлөх, бүртгэх, хянах, үрчлүүлэх санал, дүгнэлт гаргах эрх бүхий дотоод, гадаад үрчлэлтийн асуудал хариуцсан орон тооны бус зөвлөл байгуулах, тус Зөвлөлийн саналыг үндэслэн үрчлүүлэх эсэх асуудлыг шүүх шийдвэрлэх шинэ зохицуулалтыг тусгалаа.

Зөрчилдөөний хэм хэмжээ¹²

1998-2016 оны хооронд Монгол Улсын 5970 иргэн гадаадын иргэдтэй гэр бүл болсон бол 1017 иргэн гэрлэлтээ цуцлуулсан байна. Тухайлбал, 2022 онд 367 иргэн гадаадын иргэнтэй Монгол Улсад гэрлэлтээ бүртгүүлсэн байна. Гэр бүлийн асуудлаар явуулсан судалгаанд оролцогчдын 46.2% нь даяаршсан нийгэмд гадаад хүнтэй гэрлэхийг байх л асуудал гэж үзэж байгаа нь цаашид гадаадын иргэнтэй гэрлэх гэрлэлтийн тоо нэмэгдэх хандлагатай байгааг харуулж байна. Гэтэл практикт гадаадын иргэнтэй гэр бүл болох, гэрлэлт цуцлах, хүүхдийн асрамж, тэтгэлэг, хөрөнгийн маргааныг шийдвэрлэхэд олон улсын чиг хандлага, Монгол Улсын олон улсын гэрээ, конвенцид нийцсэн эрх зүйн оновчтой зохицуулалт хангалтгүй байна.

Иймд хуулийн төслөөр Монгол Улсын иргэн гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүнтэй гэрлэлт батлуулах, гадаад улсад гэрлэлт батлуулах, дуусгавар болгох, эдгээрийн эд хөрөнгө, эцэг, эх, хүүхдийн харилцаа, эцэг, эх тогтоох, тэжээн тэтгэх, асран хамгаалах, харгалзан дэмжих, гадаад улсын иргэнд хүүхэд үрчлүүлэх, тэдэнд тавих хяналт зэрэг асуудлыг дэлгэрүүлж, аль улсын эрх зүйн хэм хэмжээг сонгох хэрэглэх эсэхийг талууд өөрсдөө шийдвэрлэх боломжийг бүрдүүллээ.

¹² Зөрчилдөөний хэм хэмжээ нь асуудлыг шууд шийдвэрлэдэггүй, зөвхөн тухайн тохиолдолд ямар улсын хууль тогтоомжийг хэрэглэх вэ гэдгийг тодорхойлж өгдөг бөгөөд үүгээрээ бусад эрх зүйн хэм хэмжээнээс ялгагддаг. Гадаадын элемент бүхий иргэний эрх зүйн харилцааны үед зөрчилдөөний асуудал байнга гарч ирдэг бөгөөд, хэргийг шийдэж буй шүүхийн оршин байгаа нутаг дэвсгэрийн хуулийг хэрэглэх үү, эсхүл гадаадын хууль, өөрөөр хэлбэл хэлэлцэгдэж буй хэргийн гадаадын элемент холбогдолтой улсын хуулийг хэрэглэх үү гэдгийг шийдвэрлэх нь уг хэргийг шийдвэрлэхэд чухал ач холбогдолтой.

Төрийн байгууллагын чиг үүрэг

Гэр бүлийн тухай хуулийг хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллагуудын чиг үүрэг, эрх хэмжээг багцлан тодорхойлсон буюу тухайлсан зохицуулалт байхгүй байгаа тул практикт зарим чиг үүргийг хэрэгжүүлэхгүй, орхигдуулж байна. Өөрөөр хэлбэл, хууль хэрэгжүүлэх механизмыг тодорхой тусгаагүйгээс гэр бүлийн гишүүдийн эрх, хууль ёсны эрх ашиг зөрчигдөх, хангагдахгүй байх эрсдэлтэй байна.

Гэр бүлийг дэмжих, хамгаалах төрийн байгууллагын чиг үүрэг, тогтолцоог бүлэг болгож багцлан тусгалаа. Тухайлбал, гэр бүлийн хөгжлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, гэр бүлийн хөгжлийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага, боловсролын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, бүх шатны Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал болон Засаг дарга, Аймаг, нийслэл, дүүргийн гэр бүл, хүүхдийн асуудал хариуцсан төрийн захиргааны байгууллагын чиг үүрэг, оролцоог тодорхойллоо.

Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Иргэний хууль, Хүүхдийн эрхийн тухай хууль болон Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээтэй нийцүүлэн боловсруулах бөгөөд төсөлтэй холбогдуулан Гэр бүлийн тухай хуулийг хүчингүй болгох тухай, Иргэний бүртгэлийн тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Эвлэрүүлэн зуучлалын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай, Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хуулийн зарим заалтыг хүчингүй болсонд тооцох тухай хуулийн төслийг боловсрууллаа.

Харин төрөөс тогтвортой гэр бүлийг дэмжих талаар асуудлыг Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоолд нэмэлт оруулах тухай тогтоолын төслийг боловсруулж, шийдвэрлэхээр тусгалаа.

Ийнхүү Гэр бүлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслөөр гэр бүлийн харилцааны олон талт асуудлыг хуулиар нарийвчлан зохицуулснаар гэр бүлийн гишүүдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол тэнцвэртэй хангагдах юм.

